

İbn Teymiyye'de Velayet Anlayışı İsa Hemiş

İBN TEYMIYYE'NİN HAYATI VE ESERLERİ VE METODU

661/m. 1263'de Harran'da dünyaya gelen İbn Teymiyye, 728 (m. 1328) de vefat etmiş olup İslam düşünce tarihinde önemli yeri olan alimlerdenidir.

Harran'dan altı yaşlarında Moğol istilası sebebiyle ailesiyle birlikte Suriye'ye gelen İbn Teymiyye köklü bir aileye sahiptir. Dedesi Mecdüddin muhaddis ve aynı zamanda ünlü bir Hanbeli alimdir. Babası da muhaddis olan alimimiz ilk tahsilini babasından almıştır. O, bununla birlikte pek çok hadis medreselerinde hadis eğitimini ilerletmiştir. Eğitimini hadisle sınırlı tutmayan İbn Teymiyye, kendi dönemine değin oluşmuş farklı alanlardaki bilgi birikimiyle meşgul olmuştur. O'nun hadis, fıkıh, tefsir, kelam, felsefe ve tasavvuf gibi klasik dönem İslami ilimlerin tümüyle ilgilendiğini söylemek işi abartmak olmaz.

Dönemindeki müslümanlar arasındaki fikri ve siyasi ayrılıklardan muzdarip olan alimimiz, Kitap ve Sünnet'e dayalı olan selef'in yoluna dönmekle tevhidî bir toplum oluşabileceği görüşündedir. Ona göre bu noktada İslam felsefesi, felsefileşmiş tasavvuf ve kelam insanları doğru yola götürmez. Bu alanlara alimimizin eleştirileri oldukça serttir. Tasavvuf'a yönelttiği eleştiriler üç defa hapse girmesine sebep olmuştur.

İbn Teymiyye, selefi olmakla birlikte incelediği konuları iyice tetkik etmeden reddetmemiştir. Eserlerini okuduğumuzda alimimizin elışirdiği görüşleri büyük oranda kaynaklarına inerek ele aldığını, konulara derin bir vukufi-

yetinin olduğunu gözlemleyebiliriz. Fakat biz burada detaylara inmeden konumuzu inceleyeceğiz.

Üçyüz civarında eser yazan alimimizin eserlerinden bazıları şunlardır.

1. Der'u teârudî'l-akl ve'n-nakl, tah. Dr. Muhammed Reşan Salim, Riyad 1981-82.
2. El-Redd ale'l Mantıkıyyîn
3. Minhacu's -Sünneti'n -Nebeviyye
4. Muvâfakât Sarîhi'l-Akl ve'n-Nakl
5. es-Siyasetü's-Şeriyye fi İslahî'r-Râi ve'r râiyye. çev. Vecdi Akyüz. Dergah Yay, İst. 1985.
6. el-Hisbe fi'l-İslam. çev. Vecdi Akyüz, İnsan Yay, İst. 1989.

Metodu: İbn Teymiyye'ye göre sahih nakil ile sarîh akıl arasında tenakuz (çatışma) değil uyum vardır. Eğer bir konuda bu ikisi arasında çelişki gözleniyorsa illetlere bakmak gerekir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Kur'an bütünüyle sahih olup akli hiç bir şeye aykırılık taşımaz. Hadis konusunda durum farklılık arz eder. Çünkü hadislerde bir takım illetlerin bulunması muhtemeldir. Eğer sarîh akıl ile bu illetli hadisler arasında bir uyumsuzluk varsa aklın delili öncelenir.

İbn Teymiyye kelamcı ve felsefecilerin, nakil de dahil olmak üzere "akıl her şeyin esasıdır" şeklindeki tanımlamalarını reddeder. Ona göre her şeyin esası nakildir. Akıl, doğruyu bulmada bir huy, sariza (meleke) hükmündedir. Dini açıdan doğruya götürücü yol, Kur'an, hadis, sahabe ve tabiun'un sözlerine dayanan selefi yoldur.¹

b) Toplumun Ortaya Çıkışı: İbn Teymiyye-

ye'ye göre insanlar doğu'dan medeni'dir. İnsanların dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmaları, yardımlaşma ve dayanışmayla mümkündür. Yardımlaşma menfaatler elde etmek, dayanışma ise zararları def etmek anlamına gelmektedir. Zararların elde edilmesi ve zararların insanlardan uzak bulundurulması bir cemiyet içinde, birine itaati zorunlu kılma'dır.²

Bu anlayış hiç şüphesiz yeni değildir. Gerilere doğru zihnimizi yönelttiğimizde Aristoteles'in "insan, cemiyet içinde yaşayan bir varlıktır" şeklindeki yaklaşımını hatırlayacağız³ Bu yaklaşımın klasik dönem alim ve felsefecilerin çoğunda hakim anlayış olduğunu söyleyebiliriz İmam GAZALI bu konuda İbn Teymiyye ile aynı kelimeleri kullanır gibidir. O, "el İktisad fi'l-İtikad" isimli eserinde toplumda faydaların celbi, zararların da def'i için bir imam seçmenin hem şeriatın bir emri olduğunu, hem de aklın bunu gerektirdiğini söyler.⁴ İbn Teymiyye'den sonra yaşayan İbn HALDUN'da insanların gerek dünya ve gerekse ahiret mutluluğunu elde etmelerinin ancak gerekli nitelikleri taşıyan bir halifeye bağlı bir toplumla olacağı fikrini serdedir.⁵

İbn Teymiyye, bir imama bağlı olma-yayan toplumda din ve ahiret mutluluğu elde edilemeyeceği fikrini devamlı yineler. Bu konuda pek çok ayet ve hadis kullanır. Peygamberimiz bir hadisinde "Bir yolculuğa çıktığınızda üç kişi bile olursanız birinizi başkan seçin" buyurmuştur. Bilginimize göre üç kişiye nazaran faydası çok daha şumullü olan bir toplumun başkansız olması dinin hoş görebileceği bir şey değildir. Emr'i -bi'l maruf ve nehy'i ani'l -münker en güzel bir şekilde bir imam'a bağlı olarak yaşayan toplumda mümkündür. Malların hak sahiplerine adaletle dağıtılması, hadlerin uygulanması, yolların eşkiyanın saldırılarından emin olması, dış saldırılar karşısında ülkenin korunması, Cuma ve bayram namazlarının edası, toplu cihad gibi konular bir imam'ı gerekli kılmaktadır.⁶

c) Velayet: Haçlı ve Moğol saldırılarının İslam toplumuna büyük zararlar verdiği bir dönemde yaşayan İbn Teymiyye; halife'nin kimlerden seçileceği, hangi nitelikleri taşıması gerektiği gibi teorik ağırlıklı yaklaşımlar yerine; müslümanlar mevcut şartlar içinde nasıl toplanıp İslami bir cemiyet oluşturabilirler şeklindeki bir anlayışa zemin hazırlamaya çalışmıştır. Bu noktada alimimize göre bir İmam başkanlığında güç temerküzü ile dış saldırıları önlemek ve İslami anlayışın hakim olduğu istikrarlı bir toplum inşa etmek zorunludur. "Siyasetü's Şer'iyya fi İslahi'r-rai ver rai" adlı eseri de dönemin sultanı Muhammed b. Kalavun'a (ö. 742/1342) ithafen yazılmıştır. Amaç yönetici ve yönetileniyle iyiliklerin emredildiği, kötülüklerin nehyedildiği bir siyasetin ortaya konulmasıdır. Zalim oldukları gerekçesiyle dönemin sultanlarına ayaklanan Mutezili ve Harici anlayışı alimimiz şiddetle reddeder. Müslümanlara düşen anarşik bir ortama meydan vermemek için toplum açısından en faydalı olanı tercih etmektir. Ona göre başta bulunan İmam'a isyan müslümanlar arasında birliğin bozularak İslam topraklarının Moğollar tarafından istilasıyla noktalanmıştır. Bu sebeple zalim bile olsa, namazlarını kıldıkları müddetçe imamlara itaat edilmelidir.

Nisa 5. ayet 57'deki emanat kelimesini velayet ve mallar şeklinde yorumlayan İbn Teymiyye'ye göre velayetler ve malların ehline verilmesi din ve ahiret saadetine beraberinde getirir. Ters-i durum ise dünyada zulüm, fitne, anarşi; ahirette de sonsuz cezayı gerektirir.

"Allah emanetleri ehline vermenizi ve hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emreder." (Nisa, 57)

İbn Teymiyye, ayetin devamında "Ey iman edenler, Allah'a, Resulüne ve Ulu'l Emr'e itaat edin" demek suretiyle ALLAH'ın halk'ın (raiyye) ulu'l emr'e itaatını farz kıldığını beyan etmektedir.⁷

ROSENTHAL, İbn Teymiyye'nin insanla-

rı yöneten ve yönetilen diye iki sınıfa ayırmasının Aristoteles'teki efendi-köle ayrımını çağrıştırdığını vurgular.⁸ Kanaatimizce bu yaklaşım iki açıdan hatalıdır. Birincisi, İbn Teymiyye'nin insanları rai, raiyye diye ikiye ayırmasının dayanağı Hz. Muhammed (s.a.v) dir. "Herbiriniz cobansınız ve herbiriniz sürüsünden sorumludur." Burada rai ve raiyye kelimeleri alimimize esin kaynağı olmuştur. İkinci olarak Aristoteles'teki efendi-köle ilişkisi kategorik olup bu iki sınıf arasında geçişkenlik yoktur. Oysa İslami siyasi anlayışta köle olan birisi daha sonra devlet başkanlığına bile gelme imkanına sahiptir.

Emanet'in tevdi edilmesi gereken velayet (ç. vilâyât) kelimesi İslam hukukunda, kamu personelinin devlet başkanı adına sahip oldukları yetkiyi ifade etmektedir. Aynı zamanda bu tabir "devlet hizmeti, idari iş" anlamlarını da içermektedir. İbn Teymiyye velayet kelimesiyle örtüşen bir içerikle imaret kelimesini de kullanmaktadır.

Veliyyu'l Emr'e düşen, kendi yardımcılarından en alt birimlere kadar, kamu adına seçeceği her kimsenin velayet'e en ehil kimse olmasına gücü oranında çaba göstermesidir.

İlmi, askeri, mülki sınıftaki ve diğer hükümet işlerindeki valileri, hakimleri, ordu komutanlarını, küçük-büyük askeri birlik komutanlarını, hazine vazifeli, katipler, mühürdarlar, haraç, sadaka ve müslümanların diğer mallarıyla ilgili memurların üstlendikleri işe en ehil olanını araştırması ve tesbit etmesi elzemdir.⁹

Velayet'in iki unsuru bulunmaktadır. Güç ve emanet. Güç, üstlenilecek görevlere göre farklı nitelikler taşımaktadır. Harp emriğinde güç; cesaret, harp tecrübesi ve hileleriyle alakalıdır. İnsanlar arasında hükmetmede ise, Kitap ve Sünnetin gösterdiği adaleti bilme ve hükümlerini infaz etme kudretiyle alakalıdır.

Emanet ise, Allah korkusuna dayalı olarak velayeti üstlenmek suretiyle yapılan her işin Allah'ın rızasına uygun ol-

ması demektir. Dünyevi menfaatlerle yanlış işler yapmak emanete hiyaneti ifade eder.¹⁰

Döneminin İslam toplumu başkanı için rai, sultan, emir, vali ve imam kelimelerini tercih eden İbn Teymiyye, bilinci olarak halife kavramını kullanmaz. O halife kavramını ilk dört halife ve Ömer b. Abdülaziz için kullanır. Zaten alimimize göre o ideal dönemlerin bir daha inşası mümkün değildir.

İbn Teymiyye toplumlara sahip oldukları nitelikler itibarıyla üçe ayırır: 1) Nefs-i Emmare taşıyan insanların çoğunlukla bulunduğu toplumlar. Bu toplumlardaki insanlar bencil olup toplumu kuşatan zulüm ve haksızlıklardan sızlanırlar. Fakat bu insanlara bir otorite verildiğinde kendi menfaatleri için en büyük zulmü halka bunlar uygular. 2) Nefs-i Mutmainne'ye sahip insanların çoğunlukta bulunduğu toplum. Bu toplumdaki insanların işleri Allah'ın rızasına uygun olarak icra edilir. Bu dönem asrı saadet dönemi olup Hz. Osman döneminde noktalanmıştır. 3) Nefs-i Lewame'ye sahip insanların çoğunlukta bulunduğu toplum. İnsanlar müslüman olmakla beraber istikrarlı bir çizgileri yoktur. Kalplerinde bazen taat bazen isyan baskın haldedir.¹¹ Yaşadığı dönemin insanlarını alimimiz üçüncü grupta sayar. Bu insanların düzelmesini ise ulu'l emr'i ikiye ayırarak ulema ve umera'nın düzgün olmasına bağlar. Ona göre bu iki sınıf düzgün olduğunda halk da doğru yolda olacaktır. Bu iki sınıfın bozuk olduğunda adalet yok olacak; her yanı fitne-fesat kaplayacak, insanların din ve ahiret işleri bozulacaktır.

İbn Teymiyye, bu yaklaşımıyla ulema'nın İmam'ın yanındaki fonksiyonunu artırmaya çalıştığını görüyoruz. Veliyyu'l emr velayetlere en ehil kimseleri seçerken alimlerin uyarılarına kulak vermeli ve yeni bir takım sorunları çözmede onlardan yararlanmalıdır.

İbn Teymiyye, İmam'ın velayet görevine adam seçerken en ehil kimseleri seçmeye gayret etmesi; mezhep, ırk,

cins, akrabalık, rüşvet gibi etmenlerle ehil olmayana görev verdiğinde emane'te ihanet etmiş olacağını beyan eder.¹² Adalet konusu üzerinde dikkatle duran alimimizin yöneticileri adalete sevkettiğini gözlemliyoruz. Bu konuyla ilgili pek çok ayet ve hadis zikreder İbn Teymiyye. "Emanet kaybedilince kıyameti bekleyin." "Allah, kendisine bir raiyye emanet edip, ona hainlik ederek ölen rai'ye cennet kokusunu haram eder."¹³ Yine peygamberimizin diğer bir hadisinde "Kim müslümanların işini üstlenir de, daha ehil olanı varken başka birisine iş verirse, Allah ve peygamberine ihanet etmiş olur."¹⁴ buyurmuştur.

İbn Teymiyye'nin bu yaklaşımlarında zalim insanlar velayeti üstlendiğinde onlara ayaklanmanın farz olduğu gibi bir sonuç çıkarmamalıyız. Bu noktada diğer bölümde ayrıntılara girdiğimizde görüleceği gibi o halka sabrı tavsiye etmekte, ellerinden geldiği kadar üstlendikleri görevlerde faydayı halk açısından en üst düzeye çıkarmaya gayret göstermelerini vurgulamaktadır.

Toplumun maslahatını gözeten İbn Teymiyye, İmam'ın tüm işleri idarede zorlanacağını, bu noktada kendisine yardımcı atayabileceğini söyler. Orta yol üzerinde çok duran alimimiz İmam'ın sert ise yardımcısını yumuşak, yumuşak ise sert olmasının daha uygun olacağını beyan eder. Nitekim Hz. Ebu Bekir sert mizaçlı Halid b. Zey'i ordu komutanı seçerken Hz. Ömer yumuşak huylu olan Ebu Ubeyde b. Cerrah'i seçmiştir.¹⁵

Güç ve emanet'in bir insanda kamil bir şekilde toplanmasının zorluğunun farkında olan İbn Teymiyye, velayet için insanlardan biri güç, diğeri emanet açısından daha ehliyetli olduğunda, müslümanların maslahatı ve üstlenilen görevin içeriğine göre birinin tercih edileceğini açıklar. Savaşta, daha az din-dar da olsa, savaş taktiklerini, hilelerini bilen, tecrübe sahibi dolayısıyla güçlü (otoriter) biri bu konularda yetenek ve donanımı olmayan veya zayıf olan

muttaki bir insana tercih edilir. Peygamberimizin Halid b. Velid'i bazı hatalar yapmasına rağmen ordu komutanlığından azlettirmediğini vurgular. Hatta peygamberimiz "Allah bu dini, facir bir insanla bile destekler" buyurmuştur. Hz. Ebu Bekir de, ahlaki yönden peygamberimizin övgüsüne mazhar olmuş Zeyd-el GİFARİ'yi değil, bazı günahları bilinmesine rağmen, Halid b. Velid'i komutan seçmiştir.¹⁶

Yargı velayetinde, eşit durumda olanlardan daha bilgili, takva ve ehliyet sahibi olanlar tercih edilir. Birinin bilgisi, diğerrinin takvası ağır geldiğinde; kişinin hevasının işe karışma ihtimali olabileceği yerlerde takva sahibi derin vukufiyet gerektiren karmaşık olaylarda ise bilgi sahibi velayet görevine getirilir.

Malların korunması ve tahsili konusunda güç ve emanet'in beraber bulunması zaruridir. Zira güç ile mal tahsil edecek, tecrübe ve emanet ile malı koruyacak kimselere ihtiyaç vardır.

Kamu görevlerinin bir kısmı güvenilir tanık durumundadır. Onlardan istenen "doğruluk" tur. Hakim'in yanındaki "şühud" denilen görevliler, görevleri gelir ve gideri yazmak olan "sahibu divân" nakib (denetici) vs. bu gruptandır. Diğer bir kısım kamu görevlileri ise güvenilir (emin) kimseler olup onlardan beklenen adalettir.

Tüm bu sıraladığımız özelliklere rağmen, toplumda bir velayet için gerekli şartları taşıyan hiç kimse bulunmadığında (kifayetsizlik) bu işe ehil olmaya en yakın kimse göreve getirilir.¹⁷ Bu toplumun istikrarlı bir biçimde devam edebilmesi için yönetim'de boşluğa yer olmadığını vurguladığını gözlemliyoruz. Aynı anlayış İmam Gazzali'de de vardır.¹⁸

d) İmam'ın Meşruyeti: Daha önce de geçtiği üzere İbn Teymiyye, İmam'ın kimlerden, nasıl seçileceği, İmam'da bulunması gereken nitelikler gibi teoriler üzerinde durmaz. İmam'ın meşru olması için Kitap ve Sünnet'e uygun bir yaşantı sergilemesi ve yönetiminin İslami ilkelere dayalı olması gerekir.

Halka düşen ise başlarında bulunana itaattir.

Bu noktada alimimiz Ehl-i sünnet'in siyaset anlayışını savunmaktadır. Ehl-i Sünnet'in siyasi çizgisi zalim bir sultan da olsa müslümanların iç savaş yaşamamaları, güçlerinin zaafa uğramaması için sultan'a ayaklanmayı mesru görmemek noktasındadır. İmam Gazzali, ideal halife'nin özelliklerini sıralarken, zorla otoriteyi ele geçiren kimseyi oturduğu yerden indirme gücü bulunmadığında itaati savunur.¹⁹ Yine İbn CEMAL (1241-1333) da "Tahriru'l Ahkam fi Tedbiri ehli'l İslam" adlı eserinde, zorla müslümanlar'ın başına geçen kimsenin anarşi çıkmaması, müslümanların işlerinin yolunda yürüebilmesi için tanınması gerektiğini söyler. Hatta hükemaya atfen şöyle der: "Sultanın kırk yıllık despotluğu, tebaasını bir saaatine terkenden daha evladır."²⁰

İbn Teymiyye'de aynı anlayışı savunarak namaz kıldıkları sürece İmam'a itaat edilmelidir der. Başta bulunan İmam'a isyan eden her kim olursa olsun öldürülmelidir. Bu konuyla ilgili pek çok hadis zikreder. Mesela "Siz bir kişinin etrafında toplanmışken gelerek

asanızı (güç) kırmak isteyen; veya cemaatinizi bölmeye yönelenleri öldürünüz."²¹

Yine diğer bir hadis'te

"Sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir." diyerek halkı Sultan'a itaat'a çağıran alimimiz Sultan'a itaatin zorunluluğunu vurgularken aynı zamanda, maslahat gereği müslüman halkın pasifize edilmesine yol açacağına farkında değil gibidir.

Toplumun işlerinin müslümanda olsalar zulümle yürüyemeyeceğini, fakat müslüman olmasalar da adaletli muameleyle yürüyebileceğini²² zikreden alimimiz, diğer taraftan zalim sultana itaata çağırır. Zannımızca bu satırların İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemdeki tarihi olaylarla birlikte okunması gerekir. Bu konuda Fazlur-rahman'ın İbn Teymiyyenin "Sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir" yaklaşımından "laik bir devlet adamı da olsa" sonucunun çıkacağı doğru değildir.²³ Laiklik gibi bir feromenle tanışık olmayan alimimizin değil, eğer öyle bir anlayış gelişmişse yanlış ilişki kuranlarıdır bu hata. Fakat bu konuda, İbn Teymiyye bir açmazdır denirse biz de bu görüşe katılırız.

DİPNOTLAR

- 1 HEMİŞ, İsa, İbn Teymiyye'nin Allah-Alem İlişkisi Konusunda Filozoflara Yöneltilmiş Eleştiriler, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 8-25.
- 2 İbn Teymiyye, Hisbe. Çev. Vecdi AKYÜZ, İnsan Yay. İst. 1989, s. 167-168; Bkz. İbn Teymiyye, Siyasetü's-Şer'iyye, çev. Vecdi Akyüz, s. 194-195.
- 3 Haral, NURHAYAT, Tabii Hukuk Anlayışı, Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni, 1997/38, s. 1.
- 4 GAZZALI, İtikatda İktisat, çev. Osman S. SOYYUĞİT, Sönmez Yay, İst. 1971 s. 269-270.
- 5 İbn HALDUN, Mukaddime 1, Zakir Kadiri UGAN, M.E.B.Y., İst. 19088, s. 481-482.
- 6 xxxxxxx
- 7 İbn Teymiyye, Si., şer'iyye, çev. Vecdi AKYÜZ, s. 33.
- 8 Erwin I.J. ROSENTHAL, Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi, Çev. Ali ÇAKSU, İz Yay., İst. 1996, s. 86.

- 9 İbn Teymiyye, S. Şer'iyye, s. 38.
- 10 İbn Teymiyye, Siyaseti Şer'iyye, s. 44-45.
- 11 İbn Teymiyye, a.g.e., s. 192-193.
- 12 İbn Teymiyye, Siyaset-üş Şer'iyye, s. 39-40.
- 13 İbn Teymiyye, Siyaset-üş Şer'iyye, s. 41-42.
- 14 İbn Teymiyye, a.g.e., s. 37.
- 15 İbn Teymiyye, Siyaset-üş Şer'iyye, s. 47-48.
- 16 İbn Teymiyye, Siyaset-üş Şer'iyye, s. 46-48.
- 17 İbn Teymiyye, Siyaset-üş Şer'iyye, s. 50-51.
- 18 ROSENTHAL, a.g.e.s. 59.
- 19 GAZZALI, a.g.e., s. 274.
- 20 ROSENTHAL, a.g.e, s. 64-65.
- 21 İbn Teymiyye, Siyaset-üş Şer'iyye, Beyrut tarihsiz, s. 138.
- 22 İbn Teymiyye, el Hisbe fi'l - İslam, s. 25.
- 23 Fazlur-Rahman, Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, çev. Salih AKDEMİR, Ankara Okulu Yay., s. 102-103.